

Ajamäärangud *hiljemalt*-, *varemalt*-tarindites¹

Sirje Mäearu

Eesti Keele Instituudi vanemkeelekorraldaja

Ajamäärangutest, mida *hiljemalt* ~ *kõige hiljem*, *varemalt* ~ *kõige varem*² täpsustavad, vaadeldakse artiklis käändsõnafraasi (25. oktoobriks 2014, järgmisel neljapäeval kl 12) ja kaassõnafraasi (*viis päeva enne jõustumist, kolme kuu pärast alates väljakuulutamisest*).³ Juttu tuleb sellest, milliseid ajaväljendeid *hiljemalt/varemalt* sobib täpsustama, kus see täpsustus ajaväljendis paikneb. Samuti on kõne all saavas käändes ajaväljendi tõlgendamine ning mitmeosalise ajamäärangu ühildumisprobleemid.

KÄÄNDSÕNAFRAAS AJAMÄÄRANGUNA

Enamasti on käändsõnaks nimisõna, aga ka arvsõna. Täpsustus *hiljemalt/varemalt* ajamäärangu vormi ei muuda. Sageli täpsustab *hiljemalt/varemalt* kuupäeva või kellaaega märkivaid ajamääranguid, aga ka selliseid, kus ajasõna märgib pikemat ajalõiku, mille sees sündmus aset peab leidma. Sellisel juhul võib keeletarvitajal tekkida vajadus edasitäpsustuse järele. Nt kui tehing sõlmitakse *hiljemalt mais*, siis kas mai alguses, keskpäigas või lõpus.

Uued muudatusettepanekud esitada majanduskomisjonile *hiljemalt 20. novembri keskpäeval kell 12*.

Trassivalik peab olema tehtud *hiljemalt selle aasta novembriks*.

Hiljemalt mai lõpuks määrab kohus pankrotihalduri, kes jätkab vara jagamist.

Projekt valmib *kõige varem 2010. aastal*.

Hiljemalt/varemalt millal

Küsimusele *millal?* vastav nimi- või arvsõnaline ajamäärus on enamasti alalütlevas või seesütlevas käändes, harva ka nimetavas. Ajamääranguks on sageli (kuu)päev, kellaaeg, aasta, mille märkimisel kasutatakse järgarvsõnu või muid järjestussõnu, nagu näiteks *järgmine*, *eelmine*, *ülejärgmine*, *üleelmine*, *esimene*, *viimane*, *eelviimane*; *järgnev*⁴, *eelnev*.

Alalütlevas käändes

Linnavolikogul on esimene võimalus uus linnavalitsus ametisse määrata *kõige varem 25. märtsil*.

Rahandusministeerium avaldab aruande oma veebilehel *hiljemalt iga kvartali kaheteistkümnendal tööpäeval*. (riigieelarve seadus)

¹ Artikkel jätkab Õiguskeele 2014. aasta 3. numbris kajastatud teemat.

² Lühiduse huvides piirduakse täpsustavatele keelenditele osutamisel neist kahega – täpsustustega *hiljemalt* ja *varemalt*. Näiteid on ka teiste (*kõige hiljem*, *kõige varem*) kasutuse kohta.

³ Toimumisaega väljendavate määruste grammatilise vormi kohta vt Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Peatoim Mati Erelt, toim Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993, lk 78–79.

⁴ Keeletarvitusel on näha ka liitsõnu *ülejärgnev* ja *üleelnev* pro *ülejärgmine* ja *üleelmine*.

Koosolekule ilmumise võimatuse korral on komisjoni liige kohustatud sellest hiljemalt *eelmisel päeval* teatama komisjoni esimehele või komisjoni sekretärile.

Riigikohtule esitatav erikaebus või -protest määratakse läbivaatamisele hiljemalt *erikaebuse saabumisele järgneval päeval*. (karistusseadustiku rakendamise seadus)

Hüvitis makstakse hiljemalt *viierendal kalendripäeval arvates⁵ otsuse tegemisest*. (töötuskindlustuse seadus)

Hiljemalt/varemalt laiendab ka *mine*-teonimelist määrust. Kuna teonime ajatähendus on olnud kahtluskohaks⁶, võidakse ajatähenduse kinnistamiseks *mine*-teonimele (omastavas käändes) lisada sõna *hetk* (alalütlevas käändes), ehkki täpsustusest *hiljemalt/varemalt* kui viitest toimumisajale võiks piisata.

Renditeenuse eest tasumine toimub hiljemalt *rendilepingu sõlmimise hetkel*.

Eestis toodetav kerge kütteõli erimärgistatakse tootmise kohas hiljemalt *kütuse väljastamisel*.

Asjaomased karistusseadused peavad kehtima hakkama hiljemalt *lepingu jõustumisel*.

mine-teonimede hulgast tõusevad esile kaks – tegusõnade *mööduma* ja *lõppema* alalütlevas käändes teonimevormid *möödumisel*⁷ ja *lõppemisel*. Nende kasutamine aja väljendamisel ei ole sobiv juhul, kui tahetakse öelda, et miski toimub siis, kui mingi ajalõik või tegevus on möödas või lõppenud⁸. Sama kehtib ka siis, kui on lisatud täpsustus *hiljemalt/varemalt*. Tarindeil „mille *möödumisel/lõppemisel*” on ehk eeskujuks olnud analoogsed vene tarindid *no прошествиу* ja *no окончаниу*, õigemini nende ebatäpne tõlge, vrd nt *no прошествиу 6 месяцев* – kuue kuu pärast (mitte: kuue kuu möödumisel); *no окончаниу спектакля* – pärast etendust (mitte: etenduse lõppedes).

Umbusalduse avaldamist võib samal alusel uuesti algatada kõige varem *kolme kuu möödumisel eelmisest umbusaldushäälamisest* (Eesti Vabariigi põhiseadus) → ..

⁵ „Ametniku keelekäsiraamat” (2., täiendatud trükk, Tallinn, 2003, lk 92) on soovitanud aja märkimisel selguse huvides koos seestütleva käändega kasutada kaassõna *arvates* või *alates*. Seejuures on öeldud, et kui ajaarvestuse lähtepunktiks on mingi sündmus, tuleks kasutada sõna *arvates*, nt Kaebus tuleb lahendada selle saamisest arvates kolme kuu jooksul (sündmus on kaebuse saamine). Koos kuupäevadega ja kellaegadega ning muudel juhtudel, kui on tegemist mingi sündmuse algamisega, tuleks aga kasutada sõna *alates*, nt Punkti 2 kohaldatakse alates kommertsandiseaduse jõustumisest (aeg on määratud kuupäevaga). See vahetegemine ei pruugi jõukohane olla ning pole seetõttu otstarbekas.

⁶ „Ametniku keelekäsiraamatu” järgi (lk 90) pole tegusõnast tuletatud nimisõnal (*jätmine, rakendamine*) ajatähendust. „Eesti keele grammatika II” (lk 78) annab aega märkivate alalütlevas käändes nimisõnafraaside hulgas *mine*-teonimega ajaväljendi näite: Kairo ooperiteatris esietendus *omal ajal Suessi kanali avamisel „Aida”*. „Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause” (autorid K. Mihkla, L. Rannut, E. Riikoja, A. Admann; toim. E. Nurm. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus, 1974) ütleb (lk 192), et küsimusele *millal?* vastavat ajamäärust väljendatakse ka tegusõnast lähtuva alalütlevas käändes nimisõnaga, mis märgib seda tegevust, mille sooritamise ajal toimub öeldisverbiga väljendatud tegevus. Näidete hulgas on ka *mine*-teonimelisi.

⁷ Ka mujal võib see teonimi osutada liigseks, nt *viie päeva pärast* on ladusam kui *pärast viie päeva möödumist*.

⁸ Vt ÕS 2013 artikkel „mööduma”: Fotod saab kätte ühe tunni möödumisel v möödudes, *parem* ühe tunni pärast.

kõige varem kolme kuu pärast arvates eelmisest umbusaldushääletusest ~ .. kõige varem siis, kui eelmisest umbusaldushääletusest on möödas kolm kuud.

Abielu ei sõlmita varem kui ühe kuu ja hiljem kui kolme kuu möödumisel päevast, millal abiellujad on perekonnaseisuasutusele esitanud abiellumisavalduse (perekonnaseisutoimingute seadus) → Abielu ei sõlmita varem kui üks kuu ja hiljem kui kolm kuud alates päevast, ..

Kuna pooled lõpetavad suhte, peavad nad hiljemalt töölepingu lõppemisel täitma ka viimased vastastikused kohustused → .. hiljemalt pärast töölepingu lõppemist/lõpetamist täitma ..

Samamoodi ei sobi kasutada ka nimetatud tegusõnade *des*-vorme *möödudes* ja *lõppedes* juhul⁹, kui *des*-lühendit ei kasutata põhitegevusega samaaegse tegevuse väljendamiseks. Ülearune või ebasobiv võib olla ka täpsustus *hiljemalt/varemalt*.

Kohtumise *lõppedes* esitas Eesti alaline esindaja UNESCO juures suursaadik Andres Talvik UNESCO peadirektorile Koichiro Matsuurale kutse .. → *Pärast kohtumist ~ Kohtumise järel / Kohtumise lõpul* esitas ..

Varaühisuse lõppedes jagavad abikaasad ühisvara omavahel (perekonnaseadus) → *Kui varaühisus lõpeb*, jagavad abikaasad ..

Hüvitis makstakse välja hiljemalt *kuue kuu möödudes*, arvates¹⁰ *osaniku lahkumisest või väljaarvamisest*, kui kokku ei ole lepitud teisiti → .. hiljemalt *kuue kuu pärast*, arvates *osaniku lahkumisest või väljaarvamisest*, ..

Komisjon annab käesoleva määruse alusel võetud meetmete hinnangu pärast artikli 8 lõikes 2 osutatud kuue kuu pikkuse ajavahemiku möödumist ja hiljemalt *nimetatud meetmete lõppedes* → .. ja hiljemalt *nimetatud meetmete lõppemise järel*.

Pikematel reisidel tuleb kindlasti hiljemalt *iga kolme tunni möödudes peatus teha* → .. vähemalt *iga kolme tunni tagant* peatus teha.

Seesütlevas käändes

Seesütlevas käändes on nt kuu nimetus ilma kuupäevata.

„Põhjamaade suurimate telekommunikatsioonioperaatorite Telia ja Sonera liitumine toimub kõige varem *augustis* ja kõige hiljem *novembris*,” teatas Sonera juht kolmapäeval.

⁹ Sellele osutas juba Johannes Aavik oma raamatus „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika” (Noor-Eesti Kirjastus Tartus, 1936, lk 155): Aasta möödudes sõitsin linna → Aasta pärast sõitsin linna; Sõja lõppedes tuli ta kodumaale tagasi → Pärast sõda tuli ta kodumaale tagasi. Aavik ütleb, et „aasta möödudes, sõja lõppedes” ei kõlba, sest et *-des* tähendab samaaegsust. „aasta olles möödunud” võiks ta arvates ütelda, aga see on natuke pikk ning kohmakas. Samuti ei kõlba „tütre saabudes sinna hakkas ema talle sööki valmistama”. Ja lisab: „Kui hää oleks, kui oleks võimalik tarvitada erilist mineviku gerundiivi (näit. -nue): aasta möödunue, sõja lõppenuue, tütre saabunue!”.

¹⁰ *da*-tegevusnime vormidest, mis on kaassõnastunud, võib koma ära jätta.

Eesti Pank tegi Maapangale ettekirjutuse kutsuda hiljemalt *veebruari 1998* kokku Maapanga nõukogu erakorraline koosolek arutamaks Maapanga reorganiseerimist või lõpetamist.

Esimene valitsustevaheline konverents toimub kõige hiljem *2014. aasta jaanuaris*.

Alalütlevas või seesütlevas käändes

Mõni ajasõna võib esineda nii alal- kui ka seesütlevas käändes¹¹. Täpsustus *hiljemalt/varemalt* seda valikut ei piira. Sellised on näiteks (*kuu, nädala, päeva, ..*) *lõpul ~ lõpus, algul ~ alguses; esimesel, .. neljandal kvartalil ~ esimeses, .. neljandas kvartalis, samuti (aasta ..) esimesel, teisel poolel ~ esimeses, teises pooles*.

Jääksumma maksutaotlused esitatakse pädevale ametiasutusele hiljemalt *neljanda kuu lõpul pärast lepingus ettenähtud meetmete lõpuleviimist*.

Euroopa Liidu põhiseaduslepe valmib hiljemalt *juuni lõpus*.

Ericssoni juht Carl Henric Svanberg (ja teised juhtivad tegelased) on lugematu hulk kordi lubanud ettevõtte sellel või hiljemalt *järgmisel kvartalil* kasumisse viia.

Ehitus läheb lahti kõige varem *tuleva aasta esimeses kvartalis*.

Liikmesriikide arvates tuleb küsimus lahendada kõige hiljem *2008. aasta teisel poolel*, kui eesistujamaaks saab Prantsusmaa.

Valitsus tegi regionaalministrile ülesandeks esitada Setumaa arengut puudutavad ettepanekud valitsuskabinetile hiljemalt *juuni esimeses pooles pärast Setumaa asjatundjate komisjoni nõupidamist 3. juunil*.

Nimetavas käändes

Hiljemalt/varemalt täpsustab ka nimetavas käändes ajamäärust. Sellised on nt kellaaega märkivad ühendid (nimetavasse käändesse jäävad mh sõnad *kell, pool, kolmveerand, veerand*), põhiarvuga väljendatud aastaarv (kui sõna *aastal* esineb aastaarvu ees või puudub). See võimalus ei puuduta koos aastaarvuga vormistatud kuunimetust ega kuupäeva.

Hiljemalt pool seitse on õhtueine.

Jaoskonnakomisjon avab eelhääletamisel kasutatud hääletamiskasti eelhääletamisel antud hääle lugemiseks valimispäeval varemalt *kell 19*, arvestusega, et lugemine lõpetatakse hiljemalt *kell 20*.

Projekt tuleb ellu viia hiljemalt *august 2013* → .. hiljemalt *augustis 2013*.

Programm lõpeb hiljemalt *31. detsember 2015* → .. hiljemalt *31. detsembril 2015*.

¹¹ Paljude ajasõnade sise- ja väliskohakäände valikut saab vaadata Maire Raadiku raamatu „Väikesed tarbetekstid. Käsiraamat“ (Eesti Keele Instituut. 2., täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014) aja- ja kohaväljendite sõnastikust (lk 29–34).

Alalütlevas või nimetavas käändes

Mõni ajaväljend (nt *päev-sõnaga*) võib olla peale alalütleva ka nimetavas käändes.¹² Samasugused käändevormid on võimalikud siis, kui neid täpsustab *hiljemalt/varemalt*.

Vabariigi valimiskomisjon saab valimistulemused välja kuulutada kõige varem *teisipäeval*.

Palume akrediteeringud esitada *hiljemalt neljapäev kl 12*.

Avaldus vaadatakse läbi *hiljemalt järgmisel tööpäeval* pärast laekumist.

Hiljemalt järgmine esmaspäev maksan tagasi.

Korduvust märkiva ajaväljendi korral (nt *asesõnaga iga*) on *hiljemalt/varemalt* ülearune või ebasobiv, küll võib see ajaväljendis täpsustada kellaaega. Sellise järjestuse korral peab tegevus toimuma ette nähtud päeval, ajalist lõtku on vaid kellaajas. Kui selline võimalus siiski puudub, tuleb *hiljemalt* ära jätta.

Vastavalt komisjoni määruse (EMÜ) nr 2657/80 4 artiklile 3 peavad liikmesriigid saatma komisjonile tüüpilistel turgudel registreeritud hinnad *hiljemalt igal neljapäeval* → .. (vähemalt) *igal neljapäeval*.

Liikmesriigid teavitavad komisjoni *igal teisipäeval* *hiljemalt kell 12 päeval*.

Eelnenud nädalal vabasse ringlusse lubatud koguste kohta edastatakse andmed *hiljemalt iga kolmapäev kell 12* (Brüsseli aja järgi) → .. *iga kolmapäev* (hiljemalt) *kell 12* ..

Nagu keelenõuandele tulnud küsimused näitavad, võib keeletarvitajale probleemiks olla hõlmavate ajamääruste kääne (kas kõik ajamäärused on ühes ja samas käändes või mitte). Selline mitmeosaline ajamäärang võib sisaldada kellaaega, päeva (nädalapäeva), nädalat, kuud, aastat märkivaid sõnu. Ajamäärused võivad paikneda pärijärjestuses või (osalises) pöördjärjestuses. Peale käände võivad raskusi valmistada ajasõnade järjekord ning täpsustava keelendi asukoht¹³. Sobivat vormistust leiab järgmistest näidetest.

Pakkujad esitavad oma pakkumised ühele lisas osutatud sekkumisasutusele *hiljemalt 16. aprillil 1991. aastal kell 12*.

Tasu eest registreerujatel palume võimalikust tühistamisest teatada *hiljemalt 7. novembril 2011 kell 17*.

Pakkumused tuleb esitada *hiljemalt 01.11.2010 kell 9*.

¹² Kui ajasõna täpsustab kesksõnaline täiend, on ajaväljend üksnes alalütlevas, vt ajaväljendeid Maire Raadiku raamatust.

¹³ Sõnade *hiljemalt/varemalt* tõstmine hõlmavate ajaväljendite puhul eesasendist kaugemale mõne komponendi ette võib muuta fraasi tähendust, vrd Tagasi jõuame *hiljemalt* pühapäeval, 13. jaanuaril kell 14 (tagasi võidakse jõuda ka varem kui pühapäeval) ja Tagasi jõuame pühapäeval, 13. jaanuaril *hiljemalt* kell 14 (tagasi jõutakse pühapäeval, võib-olla ka varem kui 14); Kui vahistustähtaega ei pikendata, vabastatakse vahistatu vahistustähtaja viimasel päeval *hiljemalt* kell 12 (vahistatu vabastatakse tingimata vahistustähtaja viimasel päeval, kõige hilisem vabastamise kellaaeg on kell 12) ja Kui vahistustähtaega ei pikendata, vabastatakse vahistatu *hiljemalt* vahistustähtaja viimasel päeval kell 12 (vahistatu võidakse vabastada varem kui vahistustähtaja viimasel päeval).

Kõik teenused on kättesaadavad hiljemalt *esmaspäeval, 3. jaanuaril 2011 kell 9.*

Pöördjärjestuse korral jäävad aastaarv ja sõna *aasta* kui täiendid omastavasse (ilma sõnata *aasta* seda tarindit vormistada ei saa). Omastavalise täiendina võivad esineda ka teised ajasõnad. Selline omastavas käändes eestäiendiga mall on eesti keelele omane ja mõnel juhul ainuvõimalikki, samas on traditsiooniline dateerimisjärjestus kuupäev-kuu-aasta.

Valimisea langetamine saaks hakata kehtima kõige varem *2017. aasta kohalike omavalitsuste valimistel.*

Töötukassa nõukogu nimetab töötukassa juhatuse liikmed ametisse ja sõlmib juhatuse liikmetega ametilepingu hiljemalt *2001. aasta 1. detsembril.* (töötuskindlustuse seadus)

Hiljemalt/varemalt mis ajaks

Ajapiiri saab märkida ka saavas käändes nimisõna ja arvsõnaga, mis vastab küsimusele *mis ajaks?* ning väljendab tegevuse piirini jõudmise tähtaega (mitte tegelikku lõppemisaega)¹⁴. Kellaaega märkivates ühendites on sõnad *kell* ja *pool* omastavas käändes, *veerand* ja *kolmveerand* nimetavas. Sõnaga *hiljemalt* täpsustatav ajamäärang tähendab sama mis ilma täpsustuseta, seega võib täpsustus ka ära jääda. Varaseima võimaliku toimumisaja märkimiseks on seevastu täpsustus *varemalt* vajalik ja seda ära jätta ei saa.

Rongiliiklus loodetakse taastada varemalt *reedeks*. Vrd Rongiliiklus loodetakse taastada *reedeks*.

Maksekorraldus tuleks hiljemalt *23. detsembri pärastlõunaks* ära teha.

Rongkäik algab kell 13, hiljemalt *poole üheks* suletakse kõik tänavad.

Riigikontroll lõpetab riigiraamatupidamiskohustuslase raamatupidamise aastaaruande auditi ja tehingute seaduslikkuse kontrolli hiljemalt *aruandeaastale järgneva aasta 30. juuniks.* (riigieelarve seadus)

Hiljemalt *notariaalse asjaõiguslepingu sõlmimise hetkeks* peab olema kogu ostusumma laekunud müüja poolt näidatud arvelduskontole.

Saavas käändes tarindi korral tekib tihtipeale küsimus, kas ajamäärang märgib aega, mil midagi veel teha tohib, või aega, milleks tegevus peab olema lõpetatud. Nt kui lepingus on öeldud, et töö peab tehtud olema 1. maiks, kas siis 1. mai on kaasa arvatud? Õigekeelsussõnaraamatule toetudes (vt artikleid „hiljem” ja „hiljemalt”: näited „avaldus esitada hiljemalt 15. juuniks, 15. juunil”, „töö peab valmis saama kell seitse, kella seitsmeks”) saab küsitud ajamäärangut mõista nii, et nimetatud kuupäev (1. mai) on hõlmatud. Ka keelekasutus näitab, et enamasti võib veel nimetatud ajal tegutseda. Näiteks selgub see järgmisest lõigust.

Arve tasumise tähtpäev on arve koostamisele järgneva kuu 20. päev. Näiteks kui arve on koostatud 31. märtsil, tuleb see tasuda hiljemalt *20. aprilliks*.

¹⁴ Eesti keele grammatika, lk 80.

Kuna saavas käändes fraasi tõlgendamine on tihti probleeme tekitanud, on keelekorraldajad soovitanud eriti suurt täpsust nõudvatel juhtudel lisada kaasolu väljendamiseks sulgudes märke *kaasa arvatud* või lühendi *k.a.*¹⁵, nt pakkumised esitada (hiljemalt) *15. septembriks (kaasa arvatud)*. Saavakäändelise väljendi asemel võib ka kasutada kohakäändelist kui lihtsamat: pakkumised esitada *hiljemalt 15. septembril*.

Taotlused palume *23. septembriks (kaasa arvatud)* tuua või saata aadressil Viljandi, Laidoneri plats 5, tuba 9.

Ettevõtlusega tegelev üksikisik on kohustatud kalendriaasta jooksul tasuma tulumaksu avansiliste maksetena järgmistel tähtaegadel: *15. märtsiks, 15. maiks, 15. augustiks ja 15. novembriks (kaasa arvatud nimetatud kuupäevad)*.

Palume oma osavõtust teatada hiljemalt *11. jaanuariks (k.a.)*.

Kui tegevus peab siiski toimuma enne märgitud aega, sobib ajamäärang *enne* mida või *hiljemalt* millal (sel juhul tuleb muuta dateeringut).

Pärima õigustatud isikutel palun pärandi vastuvõtmise soovi korral esitada notarile notariaalselt tõestatud pärandi vastuvõtmise avaldus *enne 13.05.2009. a.*

Osalustasu tuleb maksta meie pangakontole *enne 5. septembrit* (vrd hiljemalt *5. septembriks*, mis võib tähendada maksmist ka 5. septembril) ~ Osalustasu tuleb maksta meie pangakontole hiljemalt *4. septembril*.

Saavakäändeline vormistus toob küsimusi ühildumise kohta: kas õige on näiteks (hiljemalt) *1. jaanuariks 2015. aastaks* või *1. jaanuariks 2015. aastal*? Kui valikut ei oska teha, oleks kõige lihtsam kasutada ilma *aasta-sõnata* vormistust: (hiljemalt) *1. jaanuariks 2015.*

Hiljemalt *1. juuliks 2012* peavad kõik mopeedid olema registreeritud maanteeameti liiklusregistri büroos.

Kui kasutada *aasta-sõna*, siis peaks see koos aastaarvuga olema alalütlevas käändes: *1. jaanuariks 2015. aastal*¹⁶ (nagu on järeltäiend analoogsetes tarindites *1. jaanuarini 2015. aastal, 1. jaanuarist 2015. aastal*).

Vastavalt energiaseaduse §-le 42 tuleb AS Tartu Keskkatlamaja tegevus viia vastavusse energiaseadusega hiljemalt *1. juuliks tuleval aastal*.

Kokkuleppe muudatuse alusel peavad saadud vahendid olema kohustustega kaetud hiljemalt *31. detsembriks 2013. aastal* ja väljamaksed tehtud hiljemalt *31. detsembriks 2014. aastal*.

Pöördjärjestuse korral on *aasta* (koos täiendiga) omastavas ning päev ja kuu saavas käändes: *2015. aasta 1. jaanuariks*. Samamoodi on pöördjärjestuse puhul omastavas näiteks täiendid *kuu ja nädal*, kui need on kombineeritud päevaga.

¹⁵ Ilma sulgudeta *k.a* võib tähendada ka 'käesoleval aastal': Ettepanekud ja täiendused esitada vallavalitsusele *12. maiks k.a.* Kandidateerimissoovist teatada hiljemalt *30. jaanuariks k.a.*

¹⁶ Samamoodi ka nt hiljemalt *27. maiks kella viieks pärastlõunal*.

Audiitorkogu on kohustatud hiljemalt *2010. aasta 1. juuliks* viima oma dokumendid ja tegevuse kooskõlla käesoleva seadusega. (audiitortegevuse seadus)

Taotlus esitatakse hiljemalt *palga arvestamise kuule (aruandekuule) järgneva kuu 2. kuupäevaks*.

Keerulisemaks osutub vormistus siis, kui päevale, kuule (ja aastale) lisandub kellaeg. Kas ettepanekud esitada (hiljemalt) *7. jaanuariks kella 10-ks, 7. jaanuariks kell 10, 7. jaanuari kella 10-ks* või *7. jaanuaril kella 10-ks*? Keelekorraldajad on soovitanud esimest varianti: Ettepanekud esitada (hiljemalt) *7. jaanuariks kella 10-ks*.

Eelnõu tuleb esitada hiljemalt *neljapäevaks kella kolmeks*.

Muudatusettepanekuid ootame *16. jaanuariks 1999 kella 15-ks*.

Pakkumisi oodatakse *järgmise aasta 6. veebruariks kella kaheks päeval*.

Muudatusettepanekud esitada *1999. aasta 11. jaanuariks kella 11-ks*.

Mõeldav on ka omastavalise täiendiga võimalus: *7. jaanuari kella 10-ks*.

Hansapanga-sisesed maksed kantakse saaja kontole üle hiljemalt *3. jaanuari kella kümneks*.

Materjalid, mida arutatakse, peavad olema Riigikogu liikmetele välja jagatud hiljemalt *arutamisele eelnenud täiskogu tööpäeva kella kuueks*.

Variandis, kus kuupäev ja kuunimetus on alalütlevas (*7. jaanuaril kella 10-ks*), ei täpsustata kogu ajaväljendit, vaid ainult osa sellest – kellaega.

Sotsiaalminister esitab riiklikule lepitajale vastavad seisukohad *15. jaanuaril hiljemalt kella 20-ks*.

Jaoskonnakomisjoni või valla- või linnavalitsusse peab taotlus jõudma *2. märtsil hiljemalt kella 16-ks*.

Kui kõik ajamäärangu komponendid on saavas käändes, pole täpsustuse *hiljemalt* asukoht sisu mõttes tähtis (erinevalt küsimusele *millal?* vastavast ajaväljendist, vt allmärkus 13). Saavakäändelise vormistuse tõttu on niikuinii hõlmatud kogu fraas, nii et *hiljemalt* võiks paikneda kõige ees või ära jääda.

Komisjoni ettepanek on muudatusettepanekud läbi hääletada, seejärel katkestada lugemine ja uued parandusettepanekud tuua kultuurikomisjoni *12. juuniks* hiljemalt *kella 11-ks* → .. (hiljemalt) *12. juuniks kella 11-ks*.

Tähele tuleb panna seda, et hõlmavaid ajamäärusi ei eraldata komaga.

Muudatusettepanekud palun esitada kultuurikomisjonile *16. maiks, kella 12-ks* → .. *16. maiks kella 12-ks*.

Palun andke oma piletisoovist teada hiljemalt *3. novembriks, 2012* → .. hiljemalt *3. novembriks 2012*.

Küll eraldatakse komaga samaväärsed, nt nädalapäeva ja kuupäeva märkivad määrused.

Muudatusettepanekud esitada *neljapäevaks, 28. jaanuariks kella 12-ks* õiguskomisjonile.

Hiljemalt/varemalt mis ajast (*alates*) ~ (*alates*) mis ajast

Hiljemalt/varemalt täpsustab ka ajalist alguspiiri, mida märgib seestütlevas käändes nimisõna (või kaassõnafaas koos eessõna või tagasõnaga *alates*).

Rasedushüvitist võidakse maksta kõige varem *alates 60. päevast enne hinnangulist sünnituskuupäeva*.

.. lubavad käesolevale direktiivile vastavate toodetega kauplemist hiljemalt *1. juulist 1995*.

Hiljemalt *alates kolmandast aastast* peavad tütarettvõtjad emaettevõtja tagatise järk-järgult asendama vabade varadega.

Kui lauses põhitegevust väljendav öeldisverb nõuab seestütlevas käändes laiendit, jääb see laiend seestütlevasse ka *hiljemalt/varemalt*-täpsustuse korral. Sellised tegusõnad on nt *pärinema, pärit olema* (laiend vastab küsimusele *mis ajast?*).

Radioaktiivse süsiniku meetod kinnitas, et lõuend pärineb kõige varem *aastast 1260*.

Soovitus ise näib olevat pärit kõige varem *1960. aastatest*.

Seevastu nõuavad näiteks tegusõnad *algama, jõustuma, kehtima hakkama* laiendit, mis vastab küsimusele *millal?*.

Koosolek algab hiljemalt *kella kolmest* → .. hiljemalt *kell kolm*.

Kuigi Kopenhaageni kokkuleppe peamised finantsmõjud jõustuksid kõige varem *aastast 2013*, peaks eduka kokkuleppega kaasnema arengumaadele antava toetuse kiire suurenemine → .. jõustuksid kõige varem *aastal 2013*, ..

Uus alkoholiaktsiisiseadus hakkab kehtima hiljemalt *alates järgmise aasta algusest* → (hiljemalt) *järgmise aasta alguses*.

Hiljemalt (*kuni*) mis ajani

Rajava käände vormiga (vahel kaassõnafaas koos eessõnaga *kuni*) märgitakse tegevuse ajalist lõpp-piiri, mistõttu pole täpsustus *hiljemalt* enam vajalik. Kestuse rõhutamise korral võib sobida (olenevalt lauses esinevast tegusõnast) määrsõna *kaua* ülivõrde vorm *kõige kauem*.

Neid kohaldatakse hiljemalt *28. juulini 1969* → Neid kohaldatakse (*kuni*) *28. juulini 1969*.

Ministeerium ootab linnavalitsuselt vastust hiljemalt *kella 11ni* → .. *kella 11ni* ~ hiljemalt *kell 11* ~ (hiljemalt) *kella 11-ks*..

Määruse (EÜ) nr 609/2001 artikli 11 lõike 4 kohaldamisel 2000. aasta rakendusfondide osas võivad liikmesriigid tootjaorganisatsioonidele rahalise abi maksete tegemise edasi lükata hiljemalt *kuni 15. oktoobrini 2001* → .. (*kuni*) *15. oktoobrini 2001* ~ kõige kauem *15. oktoobrini 2001*.

Hiljemalt mis ajaga

Kaasaütlevas käändes hulgasõna- või käändsõnafraas esineb määrusena, mis vastab küsimusele *kui pika ajaga?* ja näitab sündmuse lõpulejõudmiseks kuluvat aega.¹⁷ Selliste kestusväljendite puhul võib sobida täpsustuseks *kõige rohkem / kõige vähem*.

Uus valitsus suudaks Draskovici kinnitusel hiljemalt *poole aastaga* kaotada Jugoslaavia-vastased sanktsioonid → .. Draskovici kinnitusel *poole aastaga* .. ~ kõige rohkem *poole aastaga* .. ~ hiljemalt *poole aasta pärast* ..

KAASSÕNAFRAAS AJAMÄÄRANGUNA

Hiljemalt/varemalt täpsustab toimumisaega väljendavat ajamäärangut, mis on vormistatud tagasõnaga (hiljemalt *ühe aasta pärast – pärast* on tagasõna) või eessõnaga (varemalt *nädal enne ärasõitu – enne* on eessõna). Kestusväljendite puhul on täpsustus *hiljemalt/varemalt* ebasobiv. Tagasõnaga seostub enamasti omastavas käändes nimisõna. Eessõna nõuab harilikult osastavat käännet.

Otsustati, et esimene lugemine tuleks lõpetada ja parandusettepanekud esitada hiljemalt *nädala pärast kell 12*.

Juhul kui teises voorus ei õnnestu presidenti valida, leiab kordusvalimiste esimene voor aset hiljemalt *novembri keskel*.

Hiljemalt/varemalt mis aja (mitme ajaühiku) pärast

Juhul kui kuni 20-sekundilisele kõnele järgneb hiljemalt *20 sekundi pärast* uus kõne samale numbrile, arvestatakse kõnealustustasu ainult esimese kõne pealt.

Spielman võib armuandmispalvega vangist välja saada varemalt *10 aasta pärast*.

Kaassõnafraasi võib täiendada teine kaassõnafraas (*alates/arvates* millest ~ millest *alates/arvates*). Näiteid on ka vastupidise järjekorra kohta: millest *arvates* mis aja *pärast*.

Hiljemalt *kahe aasta pärast alates käesoleva direktiivi teatavaks tegemisest* ei tohiks ühendusesiseses toorpuidukaubanduses enam olla liigitamisest tingitud takistusi.

Rahvahääletus toimub kõige varem *kolme kuu pärast, arvates sellekohase otsuse vastuvõtmisest Riigikogus*. (Eesti Vabariigi põhiseadus)

¹⁷ Eesti keele grammatika II, lk 85.

Põhiseaduse muutmise seadus, mis on vastu võetud rahvahääletusel, jõustub seaduses eneses määratud tähtpäeval, kuid mitte varem kui *väljakuulutamisest arvates kolme kuu pärast*.

Hiljemalt/varemalt pärast/enne mida, hiljemalt/varemalt mille järel/tagant/eel

Enne- ja *pärast*¹⁸-tarindid väljendavad toimumisaega tihtipeale umbmääraselt: *enne* tähendab 'millestki ajaliselt varem' (võib tähendada küll ka 'vahetult millegi eel') ja *pärast* 'millestki ajaliselt hiljem', aga ei täpsusta, kui palju siis igal konkreetsel juhul varem või hiljem. *Hiljemalt/varemalt* ei pruugi aidata toimumisaega täpsustada, mistõttu võiks selle ära jätta või asendada ajaväljendi sõnastus sobivamaga.

Võimaluste piires tuleks andmete kvaliteeti kontrollida hiljemalt *enne nende edastamist* → .. kontrollida *enne nende edastamist*.

Kõnealune osa makstakse hiljemalt *enne majandusaasta lõppu* → .. makstakse *enne majandusaasta lõppu* ~ hiljemalt *majandusaasta lõpus*.

Te rääkisite sellest, et meie õlleaktsiisimäärade ühtlustamine teatud standarditega peab igal juhul toimuma hiljemalt *enne 1. detsembrist* → .. toimuma *enne 1. detsembrist* (umbmäärane ajaväljendus) ~ hiljemalt *30. novembril* (täpne ajaväljendus).

Täpsemalt aitab toimumisaega määrata vihje ajalisele kaugusele.

Lõunavaheaeg peab kestma vähemalt 30 minutit ja töötajale peab seda andma hiljemalt *pärast kuuetunnist töötamist*. Vrd hiljemalt *pärast töötamist*.

Vältimatu abi korral pääsevad nad eriarsti juurde samal päeval, plaanilises korras kõige hiljem *viietööpäevase ooteaja järel*.

Enne- ja *pärast*-eessõnaga tarindit aitab täpsustada hulgasõnafaas.

Asjaomane sekkumisamet teatab saadud pakkumistest komisjonile hiljemalt *kaks tundi pärast pakkumiste esitamise tähtaja lõppu*.

Vabariigi Valitsus esitab riigieelarve eelnõu Riigikogule hiljemalt *kolm kuud enne eelarveaasta algust*. (riigieelarve seadus)

Riigikogu erakorralised valimised toimuvad varemalt *20 ja* hiljemalt *40 päeva pärast valimiste väljakuulutamist*. (Riigikogu valimise seadus)

Sellist tarindit (nt *kolm päeva pärast teate saamist*) on peetud ebaselgeks¹⁹, kuna seda võivat tõlgendada ka kestusväljendina (kui kaua: *kolm päeva*). Kui meeles pidada, et *hiljemalt/varemalt* seob endaga toimumisaja, mitte kestuse, siis kahetimõistetavus puudub.

¹⁸ Ajalises tähenduses on nüüd lubatud ka *peale*, vt Emakeele Seltsi keeletoimkonna otsus http://www.emakeeleselts.ee/otsused/eskt_otsus_2009_peale_parast.pdf.

¹⁹ Ametniku keelekäsiraamat, lk 91–92.

Õeldiseks oleva tegusõna tähendus määrab ajaväljendi sisu, nt *hakkab kehtima kolm kuud pärast selle allakirjutamist* (*hakkab kehtima fikseerib ajahetke millal?*) ning *kehtib kolm kuud pärast selle allakirjutamist* (*kehtib fikseerib kestuse kui kaua?*).

Korduvust näitava ajamääruse puhul on *hiljemalt* ebasobiv, sobida võiks määramäärsõna *vähemalt*.

Edaspidi esitab komisjon hindamisaruande hiljemalt *iga kolme aasta järel* → ..
(vähemalt) *iga kolme aasta järel*.

Euroopa Komisjon on lubanud uuendada nimekirja hiljemalt *iga kolme kuu tagant* →
.. (vähemalt) *iga kolme kuu tagant*.

Hiljemalt mis aja jooksul

Hiljemalt kui mittekestvat tegevust näitav sõna ei sobi täpsustama ajavahemikke.

Ravim registreeritakse hiljemalt *üheksa kuu jooksul taotluse esitamise päevast alates*
→ Ravim registreeritakse *üheksa kuu jooksul* ..

Ühingu juhatus vaatab avalduse läbi ning teeb otsuse hiljemalt *ühe kuu jooksul, arvates avalduse saamisest* → .. ning teeb otsuse *ühe kuu jooksul, arvates avalduse saamisest* ~ .. ning teeb otsuse hiljemalt *ühe kuu pärast, arvates avalduse saamisest*.